

verilmiş tərifi daha təkmil hesab edirik. Qanunda göstərilir ki, “Sahibkarlıq fəaliyyəti (sahibkarlıq) fiziki şəxslərin, onların birliklərinin, habelə hüquqi şəxslərin mənfəət və ya şəxsi gəlir əldə edilməsi məqsədilə özlərinin cavabdehliyi və əmlak məsuliyyəti ilə, yaxud digər hüquqi və ya fiziki şəxslərin adından qanunvericiliklə qadağan edilməyən təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növləri, o cümlədən məhsul istehsalı, satışı və xidmətlər göstərilməsi formasında həyata keçirilən müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyətidir”. Həqiqətən də bu tərif sahibkarlıq fəaliyyətinin məzmununu dövrün tələbinə uyğun əks etdirir. İqtisadiyyatın dinamik inkişafı ölkədə azad rəqabətə əsaslanan güclü sahibkarlar təbəqəsinin formalaşması və inkişafından asılıdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya. “Respublika” qəzeti 3 aprel 2014, səh. 5-6.
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. Bakı, “Respublika” qəzeti, 18 yanvar, 2014-cü il.
3. Hacızadə E.M. Dünya iqtisadiyyatı və Azərbaycan. Bakı, “Letterpress”. 2018, səh.912
4. Quliyeva A.E. Dünya bazarı və Azərbaycan iqtisadiyyatı. Bakı, “Kooperasiya nəşriyyatı”. 2021, səh.240
5. Şəkərliyev A.Ş. Dövlətin iqtisadi siyasəti: dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi. Bakı, “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”. 2011, səh.543.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АВТОМОБИЛЬ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

*Айыпова Т.А., э.ғ.м, аға оқыт
Кузенбаева Э.Р., э.ғ.м, аға оқыт*

Л.Б.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты

Автомобиль өнеркәсібінің даму тарихы 19 ғасырдың аяғында пайда болды. Мысалы, 1900 жылы АҚШ-та 4192, Францияда 2000, Италияда 355 автомобиль шығарылды. Автомобильдер шығарылымын ұлғайту үшін оларды өндірумен және пайдаланумен тікелей немесе жанама байланысты белгілі бір салалардың дамуы ықпал етті: мұнай өнеркәсібі (бензин, дизель отыны, Мотор майлары мен майлау материалдары), химия (лактар, бояулар, шанақтарға арналған әйнектер, шиналар, пластмассалар), металлургия (арнайы болат), тоқыма және т. б. кезек дамыған елдердегі автомобиль өнеркәсібі машина жасаудың жетекші саласы болып табылады.

Егер Қазақстанның автомобиль өнеркәсібіне назар аударатын болсақ, оның Қазақстан экономикасы құрамындағы шикізаттық емес секторды индустриялық дамытудың 12 басым бағытының бірі болып табылатынын атап өтуге болады. Сонымен қатар Қазақстан Халықаралық автоөндірушілер ұйымының мүшесі екендігінде ескере кету керек.

Қазақстандағы автомобиль өнеркәсібі 2003 жылы «НИВА» автокөлігін шығарудан басталған. Отандық автомобиль өнімдерінің тізімі ВАЗ маркалы автомобильдерден тұрады.

Алғашқы келісімдер 2010 жылы кәсіпорындармен моторлы көлік құралдарын өнеркәсіптік құрастыру туралы қол қойылудан бастау алды. Бірақ бұл шара өзінің жоғары тиімділігін көрсетпеді, бірақ мемлекеттің автомобиль саласын ынталандыру бойынша нақты шаралар қабылдауы үшін «қарсы тұру нүктесі» болды. Мұндай шараларға мыналар жатады: салықтық преференциялар, кәдеге жарату алымын енгізу, жеңілдетілген несиелеу және лизинг бағдарламаларын енгізу, отандық өнімнің экспортын қолдау, сондай-ақ өнеркәсіптік кооперация бағдарламасын іске қосу.

Бүгінгі таңда қазақстандық автомобиль өнеркәсібі шикізаттық емес секторды индустриялық дамытудың басым бағыттарының 12-сінің қатарына енгізілген және дәйекті мемлекеттік қолдау объектісі болып табылады.

Автомобиль өнеркәсібі (автомобиль жасау) — негізінен іштен жану қозғалтқыштары (ішкі жану қозғалтқыштары) бар рельссіз Көлік құралдарын (мысалы, автомобильдер, мотоциклдер мен арбалар) өндіруді жүзеге асыратын өнеркәсіп саласы.

Ішінара қосалқы салаларды қамтиды:

- мотор құрылысы;
- компоненттер өндірісі (ең маңыздысы — шина өнеркәсібі, сонымен қатар қазіргі уақытта-автомобиль электроникасы);
- технологиялық жабдықтар өндірісі (станок жасау және робот жасау).

Автокөлік өндірісінде күрделі шығындардың, сондай-ақ еңбек шығындарының үлкен үлесі бар.

Автокөлік жасау алғашқы кезден бастап өнімнің негізгі тұтынушысы болды:

- қара металлургия — суық илектелген парақ, шойын және болат құймалар және т. б.;
- түсті металлургия — радиаторлар, карбюраторлар, арматура және т. б. өндіру;
- химия өнеркәсібі-резеңке (ең алдымен шиналар) және пластмасса бұйымдары, бояғыштар және т. б.;
- электротехникалық-тұтану жүйелері, аккумуляторлық батареялар, генераторлар, стартерлер, электр сымдары, жарықтандыру жүйелері; шыны өнеркәсібі.

Дәл 1910 жылдардың ортасынан бастап автомобиль жасауда ХХ ғасырдың индустриясын төңкеріс жасаған конвейерлік құрастыру жүйесі кеңінен қолданылды.

1970 жылдары микросхемалардың арзандауымен автомобиль жасауда тапсырыс берушілер пайда бола бастаған робототехника саласы кеңінен дами бастады. Автомобильдерді жаппай өндіруде қолданылатын роботтардың саны үнемі өсіп келеді. Роботтар негізінен шанақтарды дәнекерлеу және бояу және қондырғыларды жылжыту үшін қолданылады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда машина жасау өңдеу өнеркәсібінің қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Мұны Қазақстанда автомобиль өнеркәсібі дамуының келесі 3 жылындағы деректерді талдау арқылы көруге болады.

Мысалы, 2022 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында Қазақстан Республикасында:

- 1279620 автомобиль тіркелген;
- 134177 автокөлік сатылды;
- 113923 автомобиль шығарылды.

Сатылған және өндірілген автомобильдер саны 2021 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда сәйкесінше 3,16% және 21,89% өсті. Тіркелген автомобильдер саны 2021 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 12,31% - ға азайды.

Қазақстандық автобизнес қауымдастығының деректері бойынша 2023 жылғы маусымда Қазақстанда 14572 бірлік техника өндірілді, бұл өткен жылмен салыстырғанда 29,2% - ға артық. 2023 жылы Қазақстан аумағында жалпы құны 847 млрд. теңгеден асатын 73055 бірлік техника өндірілді. Оның ішінде: жеңіл автомобильдер 66551 бірлік (+41,6%), 4722 бірлік жүк көлігі (+21,6%), 1095 автобус (+89,8%), 499 тіркеме және жартылай тіркеме және 188 бірлік басқа мамандандырылған техника. Өндіріс көлемі 2022 жылғы қаңтар-маусым нәтижелерінен 40,6% - ға асып түсті.

Алты айдың қорытындысы бойынша Қостанайлық «Allur» компаниясымен 44214 бірлік техника (+38,2%) өндірілді. Алматылық «Hyundai Trans Kazakhstan» 24509 (+45,5%) жеңіл автомобиль шығарды. Семей «СемаЗ» 1887 бірлік коммерциялық техниканы жөнелтті (+57,3%). Көкшетауда «КАМАЗ-Инжиниринг» 525 жүк көлігін шығарды. «QazTehna» Саран зауыты - 444 автобус. «Hyundai Trans Auto» және «Daewoo Bus Kazakhstan» компанияларында тиісінше 395 және 273 бірлік коммерциялық техника бар.

Ішкі қазақстандық нарықтың шағын көлемін ескере отырып, отандық машина жасаушыларды ұзақ мерзімді жоспарлау экспорттық көлемдерді ұлғайтуды көздеуге тиіс. Мемлекеттік органдар тиісті жұмыс жүргізуде. Мәселен, Қазақстан Республикасында экологиялық таза автомобильдер өндірісін ынталандыру тетігі шеңберінде автоөнеркәсіп кәсіпорындарын экспорттық қаржыландыру көзделген.

Маркетингтік ілгерілеумен қатар дайын өнімді ел ішінде тасымалдауға және экспорттық нарықтарда өнімді сертификаттауға жұмсалған шығындардың бір бөлігін өтеу бойынша шаралар көрсетіледі. Бұл біздің кәсіпорындардың сыртқы нарықтарға шығуын жеңілдетуге мүмкіндік берді.

Өз кезегінде, отандық кәсіпорындар кәсіпорындарда жүргізілетін технологиялық операциялардың санын көбейтіп, жергілікті компоненттер мен материалдарды пайдалануы, сондай-ақ ауқымды өндіріске шығуы тиіс. Сонымен қатар, Қазақстанда автокомпоненттік базаны дамыту жоспарлануда.

Қазақстандық нарықтың аз көлемін ескере отырып, отандық машина жасаушылардың ұзақ мерзімді жоспарлау кезінде экспорттық көлемдердің

ұлғаюын көздеуі қажет. Осыған байланысты мемлекеттік органдар осы салада тиісті жұмыстар жүргізуде: Қазақстан Республикасында экологиялық таза автомобильдер өндірісін ынталандыру тетігі шеңберінде автоөнеркәсіп кәсіпорындарын экспорттық қаржыландыру көзделген.

Бұдан басқа, дайын өнімді ел ішінде тасымалдауға және экспорттық нарықтарда өнімді сертификаттауға жұмсалған шығындардың бір бөлігін өтеу бойынша шаралар іске асырылуда – бұл біздің кәсіпорындардың сыртқы нарықтарға шығуын жеңілдетуге мүмкіндік берді.

ҚР Үкіметі ҚҚС бойынша преференциялар, жеңілдікті кредиттеу және лизинг бағдарламасын әзірлеу, өнім экспортын қолдау шаралары сияқты саланы ынталандыру шараларын қабылдады.

Осылайша, болашақта автомобиль өнеркәсібін дамытудың келесідей іс-шаралары жоспарлануда:

- Көлік құралдарын өнеркәсіптік құрастыру туралы жаңа келісімдерге көшу арқылы жергілікті қамту үлесін ұлғайту жөніндегі жұмысты жалғастыру;
- қазақстандық автоөндірушілердің серіктестерімен, оның ішінде автокомпоненттер өндіру бойынша өндірістік кооперацияны дамыту;
- - электромобильдер өндірісін игеруді жалғастыру

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Хазимов М.Ж. Автомобильдердің электр жабдықтары: Оқу құралы. - Алматы: Эверо, 2017. - 152б. - ISBN 978-601-327-031-9.

2. Як розвивається та які перспективи автомобілебудування. URL: <https://kapital.kz/economic/84858/kak-razvivayet-sya-i-kakovy-perspektivy-avtomobil-noy-promyshlennosti.html>

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Омарова А.Б., з.ғ.м, аға оқыт

Л.Б.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты

Қазіргі кезең талаптарына сай үнемі нарықтағы болып жатқан өзгерістерге қарай кез келген компанияға нарықта өз бағытын нығайту мен кеңейтуі қажет. Бұл үшін компания өзінің қызметін әрдайым бақылап, тиісті қаржылық талдаулар мен диагностикалауды жүргізуі керек. Кәсіпорынның қаржысын ұтымды ұйымдастыру мүліктері мен оларды қалыптастырушы көздердің оңтайлы үйлесімділігі кезінде және олардың көздерін ұтымды таңдау барысында жүзеге асырылады.

Әлемдік қаржылық дағдарыстар жағдайында компаниядағы қаржылық жағдайды талдаудың маңызы ерекше. Бұл компанияға өзінің қызметтеріндегі өзгерістерді сараптауға, туындауы мүмкін мәселелердің алдын алу шараларын ұйымдастыруға, өзінің өндірістік-шаруашылық қызметтерінде нәтижелерінің оңды болуына мүмкіншіліктер береді. Компаниядағы қаржылық жағдайды